

הרב אריאל בראלי

האם צרכים שאינם רפואיים שקולים להי נפש?

הקדמה

ההתמודדות עם נגיף הקורונה עדיין לוטה בערפל, ועל כן ישנה מחלוקת אצל הגורמים המקצועיים על האופן שבו יש להנחות את הציבור. יש למשל החושבים שעיקר ההדבקה במבנים סגורים, ויש הטוענים שגם בשטח הפתוח ישנה הדבקה רבה. ברור שכל החלטה מעשית פוגעת בציבור הן במובן הכלכלי הן במובן הנפשי והחברתי. לבסוף, מי שמקבל את ההחלטות הם נציגי הציבור, ועליהם גם מוטלת האחריות להצלחה או לכישלון. השאלה היא: האם ההכרעה בין הדעות השונות נובעת רק משיקולי פיקוח נפש, או שניתן לערב גם שיקולים אחרים?

על כך כתב הרמ"א (חו"מ סי' קסג סעי' א):

כל צרכי צבור שאינן יכולין להשוות עצמן יש להושיב כל בעלי בתים הנותנים

מס ויקבלו עליהם **שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים**, וילכו אחר הרוב.

ברור שהדרכה זו באה למנוע עירוב שיקולים אישיים, כולל אינטרסים שאינם טובת הציבור. אך שוב חוזרת ההתלבטות מה כלול בהגדרה 'לשם שמים', בהקשר של התמודדות עם הנגיף. יש להדגיש כי בכל מקרה מדובר על הכרעה בין הגורמים המקצועיים ולא החלטה שנציגי הציבור מקבל לבדו. ניתן להביא דוגמה להתחשבות בגורמים כלכליים מתוך החלטת ועדת הקורונה בתאריך כ"א תמוז להתיר את פעילותם של בריכות שחייה ומכוני הכושר, וזאת שבוע בלבד אחרי שהוחלט לסגור אותם. למחרת בבוקר התראיינה ברדיו 103FM מנכ"לית רשת מכוני הכושר 'הולמס פלייס' ואמרה את הדברים הבאים: 'הפעלנו לוביסטים בכנסת כדי להשפיע על החלטה בוועדת הקורונה'.¹ מסתבר שיש עוד קבוצות שונות שפעלו לקידום עניינם בוועדת הקורונה ואשר השפיעו על מקבלי ההחלטות.

א. מלחמת רשות

נדמה שהמקור המרכזי שלמדים ממנו שטובת הציבור בנושאים כלכליים שקולה לפיקוח נפש הוא עצם האפשרות לצאת למלחמת רשות. הגמרא במסכת סוטה (מד

1. הכנסת נדרשה לעניין הלוביסטים, ובשנת 2016 התקבלו בין השאר ההוראות הבאות: חובת רישום בוועדות הכנסת, תוך ציון זהות הלקוח שהלוביסט מייצג בישיבה וזהותם של הלקוחות האחרים שהוא מייצג ושנושא הישיבה נוגע אליהם ישירות; חובת השקיפות בעבודתו מול הח"כים ועובדי הכנסת כוללת חובה לומר מהו האינטרס הישיר שהוא מבקש לקדם.

ע"ב) מכנה את מלחמתו של דוד בארם צובא 'מלחמת רשות', וזו לשון הגמרא: 'מלחמות בית דוד לרווחה - דברי הכל רשות', וביאר רש"י שמטרת דוד הייתה 'להעלות לו מנחה ומס עובד'. כל מלחמה יש בה סיכון ופיקוח נפש, וכפי שנאמר בפסוק (דברים כ, ז): 'ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו **פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה**', ואף על פי כן ישנו היתר להיכנס למצב זה כדי לפתור בעיות כלכליות. האם המצב בימי דוד היה של חשש שימותו ברעב והגיעו עד פת לחם, ולכן הותר להם להיכנס לסכנה? מדברי הגמרא (ברכות ג ע"ב) נראה שזה לא היה המצב, כאשר היא מתארת דו-שיח בין חכמי ישראל לדוד:

נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו. אמר להם: **לכו ופשטו ידיכם בגדוד**.

נראה שהיה מענה בסיסי, אלא שהוא לא מספק - 'אין הקומץ משביע את הארי'. אם כן עצם האפשרות למלחמת רשות בעבור צרכים כלכליים מלמדת שצורכי פרנסה יכולים להצדיק **לקיחת סיכונים מחושבים על ידי מקבלי ההחלטות**. בדומה לכך, אם הכנסות המדינה הולכות ופוחתות כי פעילות המשק מושבתת, וישנו חשש לפגיעה חמורה בעתודות הכלכליות, אזי יש להתחשב בכך ולהתיר מסחר עם שמירת מרחק ומסכות, אף שיש בכך סיכון.

ב. יסוד ההיתר למלחמת רשות

הרב קוק? דן בהרחבה בשאלה היסודית: כיצד מותר לסכן נפשות מעם ישראל לצורך כלכלי? להבנתו התשובה לכך טמונה בדיני המלוכה, וכיוון שהתפקיד של המלך הוא לדאוג לצורכי העם, כולל להיבטים הכלכליים, הרי שכל פעולה שהיא לתועלת הציבור ולרווחת העם נכנסת תחת הכותרת ההלכתית 'למיגדר מילתא', ולצורך זה יש כוח ביד המלך 'לעקר דבר מן התורה'.³ בהמשך הדברים מחדש הרב שבהיעדר מלך, **סמכותו** חוזרת אל העם, והוא יכול להעניק אותה לנבחר הציבור:

חוץ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה... אבל למה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם **כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם** ולמעמד העולם.

על כן סמכות זו מסורה גם לחברי ועדת הקורונה, וביכולתם להחליט החלטות לטובת הציבור אף שיש בכך סיכונים. הרב שאול ישראלי בספרו 'עמוד הימיני' (סי' יד אות ד)

2. משפט כהן, סי' קמב-קמז. ועי' עוד במה שכתב הרב יעקב אריאל, אמונת עתיך 128, עמ' 18, הערה 12 ובמקורות שם.

3. ובגמרא בשבועות לה ע"ב: 'אמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא, ולפי רש"י מדובר על עבודות לצורכי המלך שבהם אנשים מגיעים למצבי סכנה ואף נפטרים.

ביסס את הדברים על מקור הלכתי נוסף, שם הוא מדגיש שמדובר גם על הרווחה כלכלית:

שיטת רב האי גאון לענין גחלת בשבת בר"ה (שבת מ"ב), אליבא דשמואל שמתיר בשל מתכת אעפ"י שהיא מלאכה דאורייתא מהסיבה: כיון דדרכו להזיק בו ורבים נזוקים בו **כסכנת נפשות** חשיב ליה שמואל, ואי אפשר לרבים להזהר ממנו. נראה שיסוד הדברים הוא שכל מה שנוגע לשלום הצבור או סילוק נזק ממנו, **הכל נחשב כפקו"נ**, כי כל מה שכרוך בשלום הצבור יש בו בעקיפין ענין עם פקוח נפש, פרנסת היחיד לדוגמא אין בה משום פקו"נ, אבל אם הצבור יהא מחוסר פרנסה **אפילו אם אין זה נוגע ללחם**, הרי לא ימלט שבאחד מבין הרבים יהא כזה שהוא צריך לאוכל יותר משובח, באופן שאצלו זה יכול להיות פקו"נ. וכן כל מלחמה שהיא מביאה הרווחה ועי"ז ניתנת אפשרות לטפל יותר בחולים ותשושים, מה שאינו קיים בזמן שהתנאים הכלכליים הם ירודים.

דבריו ברורים, ולפיהם אף כשמדובר על מצב **שיש פת לחם**, יוצאים למלחמת רשות כדי לדאוג לציבור למקומות עבודה, וזה גדר של פיקוח נפש. וכך כתב 'חתם סופר':⁴ 'דוחקא דציבורא בכלל פיקוח נפש'. נראה שהשימוש בביטוי 'דוחקא' בא לרמז לסוגיית פדיון שבויים, שם הגמרא (גיטין מה ע"א) מבארת את הטעם לכך שלא פודים את השבויים ב'יותר מכדי דמיהן' מפני תיקון העולם, 'משום דוחקא דצבורא'. וביאר רש"י שם: 'אין לנו לדחוק הצבור ולהביאו לידי עניות בשביל אלו'. משמע שעניות של ציבור שקולה כנגד חיי נפש של אדם מישראל.⁵

ג. כביסה קודמת לחיי נפש?

בגמרא במסכת נדרים (פ ע"ב) נראה כי לדעת רבי יוסי מים של אנשי העיר המיועדים לכביסת בגדים דוחים חיי נפש של עיר אחרת, כך שנינו:

מעין של בני העיר; חייהן וחיי אחרים - חייהן קודמין לחיי אחרים. בהמתם ובהמת אחרים - בהמתם קודמת לבהמת אחרים. כביסתן וכביסת אחרים - כביסתן קודמת לכביסת אחרים. **חיי אחרים וכביסתן - חיי אחרים קודמין לכביסתן. רבי יוסי אומר: כביסתן קודמת לחיי אחרים.**⁶

טעם הדבר מוסבר שם בגמרא: 'אמר שמואל ערבוביתא דמאני מתיא לידי שעמומיתא' (לכלוך בבגד מביא לשיגעון). וביאר בתשובת מהרש"ם⁷ שהכביסה כשלעצמה נחשבת 'חיי נפש', ובלעדיה אדם יכול להגיע לסיכון נפשו. מובן שהשיקול פה הוא ציבורי, במוכן שכשיש ציבור גדול אז הסבירות שבגדים מלוכלכים יביאו את אחד מהאנשים לסיכון

4. שו"ת חתם סופר, ח"ה חו"מ סי' קעז.

5. אולם יש שסברו שאם מדובר על פיקוח נפש, פודין אף יותר מכדי דמיהן: עיין פתחי תשובה, יו"ד סי' רנב ס"ק ד.

6. עיין בית שמואל, אבה"ע סי' פ ס"ק טו שהבין כי הרמב"ם פסק כרבי יוסי.

7. שו"ת מהרש"ם, ח"ב סי' רי.

עולה, ועל כן כבר עכשיו יש לכך חשיבות הדוחה חיי נפש של אחרים.⁸ ניתן לדמות זאת לרצון לאפשר למי שנמצא בבידוד או לזקנים השוהים בבתי אבות לצאת החוצה לאוויר הפתוח בתנאים מסוימים, למרות הסיכון שיש לאחרים בכך.

ד. צורכי הרבים

בהקשר זה, ברצוני להביא את תשובתו של הרב יצחק זילברשטיין בשם חותנו הרב אלישיב, אשר נשאל מפי מנהל בית חולים לאיזו מחלקה לתת עדיפות תקציבית, למחלקת ההשתלות או למחלקת טיפול נמרץ, וזו לשונו (חשוקי חמד פסחים סט ע"ב):
מעיקר הדין עלינו להציל את מספר החולים הגדול ביותר ולהשקיע את הממון בטיפול נמרץ ובפגיה, ולא ביחידה להשתלות, אך אם תסגר מחלקת ההשתלות, יביא הדבר מורך בלב, ואנשים יסרבו לגור במדינה כזו, ומשום **שצרכי ציבור גם הם נחשבים כפיקוח נפש**. ולכן, אף על פי שמחלקת ההשתלות זקוקות לתקציב יותר גדול, ובו היה אפשר לטפל ולהציל נפשות רבות, בכל זאת עצם קיום מחלקה כזו מרגיעה את הציבור, שיודעים שבעת הצורך ניתן כאן להשתיל, **וכמוהו כפיקוח נפש**.

בתחילה הוא מעלה את האפשרות שיחידת טיפול נמרץ עוסקת בהצלת נפשות ולכן היא עדיפה, אך מסקנתו היא שעצם הקיום של מחלקת השתלות חשוב לציבור, ועל כן צורך זה שקול לא פחות מאשר הצלת נפשות באופן ישיר.

סיכום

פעמים שלצורכי הציבור הבסיסיים יש חשיבות השקולה לפיקוח נפש. ההשלכות לכך יכולות להיות בתחום של לקיחת סיכונים בעבור פיתוח כלכלי (עד כדי יציאה למלחמה) וכן ביצירת סדרי עדיפויות תקציביים לצרכים ציבוריים שאין בהם התמודדות ישירה עם פיקוח נפש.

8. היו שפירשו אחרת את דעתו של רבי יוסי. הרב אונטרמן בספרו שבט מיהודה, ח"א שער ראשון (מוסה"ק, עמ' יט-כ) כותב: 'נפלאים בעיני הדברים', כי אי אפשר לומר דכאן מיירי בסכנת נפש ממש שהאחרים ימותו בצמאון, כי איך יתכן הדבר שר' יוסי יאמר כי כביסתן קודמת לחיי אחרים? ואעפ"י דערבוביתא דמאני מביאה לידי שעמום, מ"מ אין זה כלל וכלל בגדר סכנה קרובה, ולא נחשבה אפילו לספק סכנה, אלא לדבר שיכול להסתעף ולבוא לסכנה... מכל הנ"ל צריכים לפרש את הסוגיה בנדרים, שאין שם באמת סכנה קרובה למות בצמא, אלא סבל רב ועינוי גדול שיצטרכו לשאת מים בכתף ממקום רחוק, ויגיעה כזו יכולה להביא לפעמים גם לידי סכנת נפש. ומצאתי בבית שמואל, אה"ע סי' פ"ק טו, בשאלה אם צער של האם קודם לספק סכנה של הולד, שמביא פלוגתא זו של ר' יוסי ורבנן, וסובר כי כביסתן הוא ענין של צער ולא סכנה וחיי אחרים הם בגדר ספק סכנה, וכן מסתבר. וכעין זה באגרות משה, יו"ד ח"א סי' קמה.